

Вања Р. Шмуља¹

Народна и универзитетска библиотека Републике Српске

ПОВОДОМ УМЈЕТНОСТИ КЊИГЕ

Холм, Чарлс (ур.) (2024) *Умјетност књиге*. Бања Лука, Народна и универзитетска библиотека Републике Српске.

Народна и универзитетска библиотека Републике Српске као четврту књигу едиције *Библиолошке теме* објавила је зборник под називом *Умјетност књиге* у преводу Бранка Црногорца. Ова едиција, иначе, доноси преводе савремених издања из области науке о књизи и концепцијски прати *Часопис за културну баштину и науку о књизи Верзал* истог издавача. Едиција започиње преводом *Che cos'è bibliologia* (Carocci editore, Roma, 2018) италијанског аутора Андреа де Пасквалеа, професора на Катедри за библиологију Универзитета Сапијенца у Риму, и наставља двотомним преводом наслова *Наука за књигата* (София, Enthusiast, 2018) бугарског аутора Милене Цветкове, професора на Катедри за журналистику и масовне комуникације Универзитета у Софији *Свети Климент Охридски*. С правом би се могло поставити питање зашто је зборнику објављеном 1914. мјесто у овој едицији и у наставку текста експлицитно ћемо одговорити на то питање.

Кад је Међународна изложба у Лајпцигу 1914. окупила све могуће аспекте производње као и примијењене умјетности уско повезане са индустријским производима, ту се нашло и умјетничко обликовање књиге. Оваје бисмо морали направити дистинкцију између наведеног појма и појма који се налази у наслову зборника. Умјетничко обликовање књиге (book design) односи се на књигу као предмет, а умјетност књиге на књигу као медиј. Пресјек им је књига као артефакт. Прво се бави *тијелом* књиге: од избора материјала за књижни блок и повез, формата и врсте слова до графичког обликовања сваке појединачне странице, односа бјелина и блокова текста, типа слова (наслова, иницијала, основног текста, реперног система), врсте и мјеста илустрација у тексту и повеза (врсте, материјала, боје, ликовног рјешења корица и осталих графичких и књиговезачких елемената). Друго се бави *душом* књиге, тј. поруком коју књига преноси, а до које се долази не само тумачењем текста

него и тумачењем симбола, били они вербално или сликовно изражени. Не треба заборавити да сликовно у преношењу поруке има примат у односу на вербално јер слику разумију и дјеца и неписмени и говорници било којег језика. Овим универзалним језиком, који, према савременој медиолошкој теорији, има богоцентрично поријекло, остале су исписане и златом застављене небројене странице књига. А оно што је некад радио својом руком писар и/или илуминатор, сада ради графички дизајнер. И, уз све што је различито, суштина је остала иста.

Склоност ка идеализовању прошлости и постављање златних времена у фокус истраживања довели су до тога да имамо обиље научних студија о сваком детаљу старе књиге, а да савремену књигу ријетко налазимо као предмет проучавања. Моноконфесионалан избор корпуса истраживања посебно помно прати кретање мотива са аспекта провенијенције, разврставајући их у скупове без пресека, што у сваком добу актуелизује оно бесмислено питање чија је нека боја, мотив, симбол. А теоријске литературе широко постављеног корпуса интересовања, преко којег би се могло досегнути до оног општег и универзалног у умјетности књиге, немамо. Управо стога је зборник који носи поднаслов *преглед неких скорашњих радова из Европе и Америке на тему типографије, уређења страница и књиговезања* и 110 година касније актуелан. У њему је у осам текстова представљена умјетност обликовања књиге у Великој Британији, Енглеској, Њемачкој, Француској, Аустрији, Мађарској, Шведској и Америци. Посебну вриједност сваком од ових текстова дају прилози, који написане представљају и сликом. Регистри којим је превод допуњен (регистар типографских појмова, насловни, именски и регистар издавача, књижара, књиговезаца, удружења...), поред тога што доприносе информативности, представљају и одлична полазишта за даља истраживања ове материје – исто као и сама естетика књиге, будући да превод досљедно прати умјетничку идеју Чарлса Холмса, великог умјетника књиге 20. вијека и уредника овог зборника.

Предговор *Умјетност ране штампане књиге код Срба*, који је такође додат овом преводу, и нашу књигу поставља међу артефакте свјетске баштине. Не треба посебно наглашавати да јој по умјетничким вриједностима и јесте мјесто у таквом друштву. Аутор предговора др. Љиљана Пузовић (Археографско одељење Народне библиотеке Србије) на почетку нас упознаје са метафизичком димензијом умјетничког стваралаштва чији крајњи циљ је истина а не естетика и у оквиру којег је 'лепо перципирано као онтолошка категорија' (р.7), а затим и са контекстом под окриљем црквеног стваралаштва у оквиру којег се вијековима одвијало умјетничко обликовање књиге. Потом, сликом како и

ријечју, доноси преглед умјетности српске штампане књиге 15, 16. и 17. вијека, од типографских одлика њених словних гарнитура, преко графике до повеза.

Бернард Х. Њудигејт у чланку насловљеном *Типографски слог за штампање књига у Великој Британији* даје преглед развоја кориштених облика слова на овој територији: од историје слова до крајњих ликова на линији развоја њихових облика, тј. од ренесансних рукописних узора до савремених варијанти антикве. У рукама вјештих словорезаца – од Јенсона, преко Баскервила и Бодонија до Каслона – ови ликови добијају све читљивије и љепше обресе. Напољетку, експлицитна идеја Вилијема Мориса да створи књиге ‘које ће извјесно бити лијепе, док би са друге стране требало да буду лаке за читање и да не засјепају читаоца необичним обликом слова’ (р.57) постаје гесло савремене типографске праксе уопште.

‘Књига која неће лако да се отвори и која остаје да зјапи попут угинуле остриге кад би требало да буде затворена не изазива задовољство кад се користи’, констатује Даглас Кокерел (р.96), који се у чланку *Вјештина умјетничког књиговества у Енглеској* бави овим и многим другим питањима књиговезачког заната.

Умјетност књиге у Њемачкој представљена је у истоименом тексту Л. Дубнера. Полемишући са Лудвигом Нипером и његовим ријечима да ‘утискивање као штампарска техника, чак и у луксузном издању, није умјетност, а ни аутор нити штампар нису умјетници’ (р.141), Дубнер наводи имена типографа и књиговезаца чији рад оповргава ту тезу и доказује да спрега умјетности и индустрије може да створи производе који, осим употребне, имају и велику естетску вриједност.

Е. А. Тејлор пишући о умјетности књиге у Француској, евоцира друштвени положај књиговезаца у тој земљи на самом почетку 20. вијека уз подсјећање на распродају колекције грофа Де ла Кроа-Лавала 1902, приликом које књиге нису биле заведене према аутору него књиговесцу.

За разлику од Француске, у којој је умјетност књиге увијек била цијењена, Аустрија, према ријечима А. С. Леветуса, никада није била средишње мјесто за производњу књига. Еснаф штампара постаје бројнији тек након реформи које уводи Марија Терезија. А за вријеме Јозефа II, који је у младости и сам савладао штампарски занат, овај еснаф додатно оснажује те оставља иза себе издања вриједна помена у умјетничком смислу.

Нарочито вриједне помена у том смислу су књижне умјетнине *корвине*, именоване по Матијасу Корвину на чијем двору је био окупљен ‘огроман број умјетника и хуманиста из Италије’ (р.228). За њима је остало обиље књига с

карактеристичним раскошним илустрацијама и минијатурама, које и данас плијене љепотом.

Док друга половина 19. вијека, нарочито његова задња деценија, доносе у Шведској препород и 'оживљавање занимања за декоративне умјетности' (р.236) које, по ријечима Аугуста Бруниуса, одишу викиншким и старонорманским духом, умјетност књиге у Америци дуго се креће по умјетнички утабаним стазама енглеских стилова. 'Прелаз заната у умјетност у овој земљи поклапа се са појавом издања Келмскот преса', пише Вилијем Дејна Оркут (р.251) и у тексту који слиједи доноси сликовне прилоге који показују и доказују самосвојан пут америчке умјетности књиге.

Није тајна, мада се о томе не говори ни често ни гласно, да је 20. вијек изгубио везу са књигом. Као да је речено све што је требало/могло/смјело бити речено и на нама је само да те податке некако организујемо. Стога смо се морали окренути каталозима, библиографијама, базама података. Разликовање биномне природе књиге као медија са тијелом и душом, јесте тековина краја друге деценије 21. вијека, али, настрану сви теоријски и терминолошки приступи, ми се књигом, њеним тијелом и њеном душом, одавно не бавимо много нити на стручном нити на научном пољу. Библиотекарство је књигу преформатирало у библиотечко-информациону грађу и узалуд ћемо је тражити у програмима за високо образовање или законима који регулишу ту област. Није само симптоматично него и сликовито то што се *књига* у Закону о библиотечко-информационој дјелатности помиње у свега два члана. Стога је заиста важно да поново нађемо пут ка књизи. А као одличан путоказ може нам послужити управо овај зборник, објављен прије безмало 11 деценија.

Стјепан Филеки, један од наших најпознатијих *умјетника књиге*, 2008. пише да не постоји литература о дјелатности наших аутора, графичара-умјетника и графичких дизајнера, те да је то преседан у односу на свјетску праксу у пратећој литератури умјетничких струка. Од Захарија Орфелина до наших дана, по његовим ријечима, не постоји систематично праћење развоја нашег писма и типографије, исто као ни графике нити опреме књиге. Међу именима која не би смјела (п)остати заборављена он наводи Душана Јанковића, Панту Стојичевића, Фердинанда Лехнера, Петра Дабовића, Фрању Радочаја, Боду Гарића, Драгољуба Кажиха, Петра Младеновића, Радомира Стевића Раса, Богдана Кршића, Милоша Ђирића, Драгослава Стојановића Сипа, Александра Додига, Јовицу Вељовића, Оливеру Стојадиновић, Зорана Илића, Драгана Ристића, Мирјану Живковић, Ведрана Ераковића и Слободана Миладинова, који су својим словима исписали златне странице наше калиграфије

и типографије. Међу онима чији је незаборав такође дуг према националној и свјетској култури, а који су се бавили илустрацијом, графиком и умјетничким обликовањем књиге уопште, јесу и: Михајло Петров, Едуард Степенчић, Миодраг Вујачић Мирски, Миодраг Вартабедијан, Добрило Николић, Миле Грозданић, Борут Вилд, Ђорђе Живковић, Илија Кнежевић, Жељко Рајачић, Драган Пешић, Југослав Влаховић, Слободан Јелесијевић, Данијела Парацки, Душан Петричић, Јана Николић и Оливера Батајић.

Овдје наводимо њихова имена не само да бисмо одужили тај дуг него да бисмо указали на празнину која зјапи у нашој културној историји те теорији и пракси бављења књигом (под које год окриље то да смјестимо, и у научном и у образовном и у професионалном смислу). Наводимо их с нескривеном надом да ће књига из 1914, чији превод Народна и универзитетска библиотека Републике Српске доноси ове 2024. године, послужити као мост до неке будуће у којој би своје мјесто нашли и многи други умјетници српске књиге 20. и 21. вијека, и они прије и они послје Филекија, који овом приликом нису поменути.